

در سودای نظام داد

جهان‌شناسی ایرانی و اندیشه‌ی سیاسی

دکتر دال بولادی

در سودای نظام داد

جهان‌شناسی ایرانی و اندیشه‌ی مدرسه

کمال پولادی

ویرایش: تحریریه‌ی نشرمرکز

حروف‌چینی، نمونه‌خوانی، صفحه‌آرایی: بخش تولید نشرمرکز

طرح جلد: ابراهیم حقیقی

© نشرمرکز چاپ اول ۱۳۹۷، شماره‌ی نشر ۱۲۸۲، ۱۰۰۰؛

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۳-۳۹۴-۹

نشرمرکز: تهران، خیابان دکتر فاطمی، روبه‌روی هتل لاله، خیابان باباطاها، شهره

تلفن: ۸۸۹۷۰۴۶۲-۳ فاکس: ۸۸۹۶۵۱۶۹

Email: info@nashr-e-markaz.com

 [nashremarkaz](https://www.instagram.com/nashremarkaz)

همه‌ی حقوق محفوظ است.

تکثیر، انتشار، بازنویسی و ترجمه‌ی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز قبلی و کتبی از ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

-
- سرشناسه پولادی، کماله ۱۳۲۸ - عنوان و نام پدیدآور در سودای نظام داد: جهان‌شناسی ایرانی و اندیشه‌ی سیاسی / کمال پولادی
 - مشخصات ظاهری شش، ۲۱۰ص ● یادداشت عنوان اصلی Political Science Iran Philosophy History
 - موضوع علوم سیاسی - تاریخ ایرانی ● رده‌بندی کنگره ۹۱۳۹۷ پ ۹ الف / ۸۴ J۸ ● رده‌بندی دیویی ۵۰۹۵۵ / ۳۲۰
 - شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی ۵۱۵۹۴۹۶

فهرست

۱	پیش‌فتار
---	----------

فصل اول

۵	سرچشمه‌های جهان‌شناسی ایرانی
۶	۱. کیهان‌شناسی و منابع آن
۱۶	۲. وجه مضمونی جهان‌شناسی ایران
۳۰	۳. وجه صوری-ساختاری نظم جهان‌شناسی ایرانی

فصل دوم

۴۴	۱. نظام آفرینش و نظام داد
۵۵	۲. فروغ کیهانی و نظام دادورزی
۶۲	۳. زمامدار به‌مثابه‌ی نقطه‌ی پیوند نظم و عدل

فصل سوم

۷۲	در مسیر گذار از دوگانه‌باوری به یگانه‌باوری
----	---

فصل چهارم

۹۲	منابع و مبانی جهان‌شناسی در گذر به ایران میانه
----	--

فصل پنجم

۱۱۲	نظام داد در پرتو سودای پیوند عقل و وحی
۱۱۴	۱. پیوند فلسفه و دیانت
۱۱۹	۲. دولت نیکوکاران
۱۲۶	۳. نظام معقول جهان به‌مثابه‌ی الگوی نظام داد

فصل ۶

۱۳۶ پیوند عقل و کشف و آرمان عدل

فصل ۷

۱۵۶ آرمان عدل و ادغام عقل و شرع

فصل ۸

۱۸۱ مروه و جمع‌بندی

۱۹۲ کتاب‌شناسی

پیش‌گفتار

این نوشته، مثل دیگر نوشته‌ها، نگارنده، در درجه‌ی اول برای کارهای درسی و دانشگاهی در نظر گرفته شده است، هرچند مخاطبان عام نیز از نظر دور نبوده‌اند. با توجه به کتاب‌های چندی که درباره‌ی اندیشه‌ی سیاسی در ایران نوشته شده، این کتاب دو منظور را در این حوزه دنبال کرده است. نخست آن‌که مباحث بیشتری را به اندیشه‌ی سیاسی در ایران باستان، حیطه‌ای که هنوز کاملاً قابل توجهی در آن صورت نگرفته است، اختصاص دهد. دیگر آن‌که منبعی بسد در دسترس، تحصیلات تکمیلی که در آن بر رابطه‌ی متافیزیک ایرانی با اندیشه‌ی سیاسی تأکید شده است. اندیشه‌ی سیاسی در تاریخ ایران تقدیر غریبی داشته است، غریب هم به این معنا که در میان شاخه‌های روینده و پررونق در دوره‌ی اسلامی جایگاه نام‌آشنایی نداشته است و هم به این معنا که بیش از این‌که با مسائل زمینی سروکار داشته باشد، در عالم آسمانی سیر می‌کرده است. یا بهتر بگوییم، آن‌جا که با مسائل زمینی سروکار داشته است (مثل اندرزنامه‌ها، سیاست‌نامه‌ها، شریعت‌نامه‌ها) کمتر به اندیشه‌ورزی و ژرف‌کاری نظری عنایت داشته است، و در آنجا که با دنیای اندیشه‌ورزی عالمانه پیوندی داشته است (مثل فلسفه و حکمت)، کمتر با جهان واقع در آشتی بوده است.

اندیشه‌ی سیاسی در ایران از جهت دیگری هم ویژگی‌های نمایی داشته است، و آن عبارت است از پیوند (هرچند رؤیایی) با مفهومی از عدل یا، در شاهنامه‌ی

فردوسی، نظام داد. در تمام نظام‌های آگاهی اسطوره‌ای، تعبیری از مفهوم عدالت هسته‌ی مرکزی متافیزیک کیهان‌شناختی است. در کیهان‌شناسی ایران‌شهری نخست مفهوم ارته و بعد مفهوم آشه بیان‌گر این معناست. اشه‌ی اوستایی بازتاب نیاز انسان به سامانی استوار در مناسبات اجتماعی است که در نمادپردازی‌های جهان‌بینی اسطوره‌ای به امر قدسی تبدیل شده است و پایه‌ی متافیزیک کیهان‌شناختی (به‌مثابه‌ی جوهر بینش ایرانی در حوزه‌های گوناگون از جمله سرشت قانون) قرار گرفته است. آشه مفهومی است که منظورهای چندی را همچون قانون، عدل، حقیقت، راستی، راستکاری، که از ضرورت‌های اولیه‌ی زندگی اجتماعی هستند، در خود متبلور می‌کرده است. در تمام تمدن‌های باستانی مفاهیمی نظیر اشه دیده می‌شود. مفاهیمی در کیهان‌شناسی بین‌الرینی، اناست در کیهان‌شناسی مصری، تائو در کیهان‌شناسی و سپس حکمت چینی، اتره و ایش درمه در کیهان‌شناسی هندی — مفاهیمی که از یک نظم کلی، فراگیر و سرسری در هستی حکایت دارند — محور تفکر متافیزیک کیهان‌شناختی به‌شمار می‌روند.

در ایران، چه در دوره‌ی باستان و چه در دوره‌ی اسلامی، دو مفهوم اشه و فره به عنوان نخستین مفاهیم برآمده از متافیزیک کیهان‌شناختی (مفهوم نخست در بخش متقدم‌تر و مفهوم دوم در بخش متأخرتر رشد متافیزیک) در قالب‌هایی نو و به‌مثابه‌ی ایده‌ی مرکزی منظومه‌های فاسف، حکمی و کلامی حضوری پایدار و پویا داشته‌اند. اشه در مفاهیم دینا (دین)، عقل کلی، و فره در مفاهیم نور و جوهر حرکت جان‌مایه‌ی جریان‌های اصلی فلسفه، حکمت، کلام و عرفان نظری را ساخته‌اند. چنین سیری در متافیزیک ایرانی درک خاصی از سیاست و گرایش خاصی را در اندیشه‌ی سیاسی پدید آورده است که در این رشته موضوع جستجو است.

این نوشته تحول جهان‌شناسی و اندیشه‌ی سیاسی در ایران را با منطق پویش درونی خود اندیشه دنبال کرده است. بی‌تردید تحولات عینی در این پویش نقش خود را داشته است که موضوع بحث این نوشته نبوده است. در هر حال، با مسیری که طی شده است، نگارنده در انتها به طرح این نظر خطر کرده است که اندیشه‌ی سیاسی در آخرین منزل این تحول، و در مواجهه با نیازهای جدید راه را برای نوسازی اندیشه‌ی سیاسی همسو با مقتضیات مدرن گشوده است.

جا دارد در این جا از همکاران در تحریریه‌ی نشر مرکز که برای ویرایش کتاب زحمت‌های بسیاری متحمل شدند تشکر کنم. بدون زحمت آن‌ها اشکالات این نوشته بسیار بیشتر از این می‌بود که اکنون هست.

توضیحی در مورد ضبط واژه‌ها:

در این کتاب، گاه به اقتضای متون یا دوره‌های تاریخی متفاوت، ضبط‌های متفاوتی برای یک واژه‌ی واحد به کار رفته است. به عنوان مثال:

۱- «جهان‌شناسی» برای جهان‌شناسی در دوره‌ی جهان‌بینی اسطوره‌ای و «جهان‌شناسی» برای دوره‌های دیگر.

۲- «اهو» «مزده» در همه‌ی متن، و ضبط‌های دیگر چون «اهورامزدا» یا «هورمزد» در نقل قول از متون دیگر.

۳- «میتره» برای گاه‌ها و اوستای کهن، «میترا» برای دوره‌ی ساسانی و متون پهلوی و «میتره» به طور عام.

۴- «فره» در دوره‌ی کهن «فر» در متون پهلوی

۵- «گاهان» تصحیف «گائاهان» و «گائاه» است.

۶- «دروگ» و «دروخ» در اوستای کهن و «دروغ» در فارسی جدید.